

pitanja postmodernizma

žan fransoa liotar

UVOD

Ova se rasprava bavi predmetom znanja u najrazvijenijim društvima. nazvali smo je »postmodernistička« po izrazu koji vodi poreklo sa američkog kontinenta, iz pera sociologa i kritičara, koji njime imenuju stanje u kulturi nastalo posle niza značajnih preobražaja, koji su uticali na promenu »pravila igre«, u nauci, književnosti i umetnosti, počev od kraja prošlog veka pa do danas.

Obratimo, pre svega, pažnju na promene koje su dovele do krize priče. Nauka je od samog početka u konfliktu s pričom. Prema njenim kriterijumima, većina priča je izmišljena. Da se nauka ne bi svodila samo na iskaze korisnih pravila, a kako je predmet njenih istraživanja sama istina, postavlja se zahtev utvrđivanja njenih vlastitih propisa i tada ona postaje filozofija.

Kada se taj metadiskurs, radi sopstvenog ozakonjenja, poziva eksplicite na velike diskurse, kao što su dijalektika duha, hermeneutika smisla, emancipacija *razumnog* subjekta ili radnika, ili umnožavanje bogatstva, nazivamo ga »modernom« naukom.

Na taj način će pravilno konsensusa između pošiljaoca ili primaoca jednog iskaza, koji se bude smatrao istinitim, moći da bude prihvaćeno jedino ako bude postojala mogućnost saglasnosti razumenih duhova, kao što je to bio slučaj u prosvetiteljstvu, gde junak znanja deluje u pozitivnom moralno-političkom pravcu, u cilju opšteg mira.

Na ovom primeru se vidi kako, legalizujući znanje uz pomoć metadiskursa, koji implicira filozofiju istorije, moramo postaviti pitanje vrednosti institucija koje upravljaju društvenom zajednicom i koje i same postavljaju zahtev vlastitog ozakonjenja.

Dakle, i pravosuđe se poziva na velike diskurse kao i istina. Pojednostavljen do krajnosti, pojam »postmodernistički« bi značio gubitak poverenja u metadiskurs.

Razlog tome je, bez sumnje, napredak nauke koja se i sama na njega poziva.

Slabljenje međunarodnog dispozitiva za legalizaciju znanja proističe, uglavnom, iz krize metafizičke filozofije i univerzitetske institucije koja je s njom povezana.

Narativna funkcija gubi svoje činioce, velikog junaka, velike opasnosti, velika putovanja i veliki cilj. Ona se rasparčava u nebuloze jezičkih elemenata, pre svega narativnih, ali i preskriptivnih, denotativnih, deskriptivnih itd, od kojih svaki nosi svoje pragmatičke vrednosti su i generis.

Svi smo mi na raskršću mnogih od njih i ne sklapamo nužno stabilne jezičke oblike, a oni koje gradimo nisu uvek i komunikativni.

ZNANJE U INFORMATIZOVANIM DRUŠTVIMA

Naša je pretpostavka da se položaj znanja menja u istorijskom trenutku, kada društva ulaze u »postindustrijsku epohu«, a kultura u eru postmodernizma.¹ Ovaj proces započinje krajem pedesetih godina s prestankom posleratne obnove Evrope. On se nejednako razvijao, u zavisnosti od stanja u raznim zemljama i na raznim poljima delatnosti. Otuda opšta neujednačenost koja otežava pregled celine.²

Naučno znanje je neka vrsta diskursa. Međutim, možemo slobodno reći da su u toku poslednjih četredeset godina razvika takozvane vrhunske nauke, naučna istraživanja usredsređuju na jezik.

Dolaze u prvi plan fonologija i teorija lingvistike,³ problemi komunikacije i kibernetika, moderna algebra i informatika, računari i njihova kodifikacija, problemi prevodjenja i podudarnosti između jezika i mašine, problemi registrovanja podataka i osnivanje banaka podataka telematika i usavršavanje »inteligentnih« terminala, paradoksologija i dr.

Uticaj ovih tehnoloških dostignuća je od velikog značaja za znanje. Njima su pogođene njegove najvažnije funkcije, teorijska i praktična; drugim rečima, sam istraživački rad i primena njegovih rezultata. Primer za ovu prvu funkciju znanja, pristupačan laiku, pruža sama genetika, koja svoju teorijsku paradigmu duguje kibernetici, ali postoje i mnogi drugi primeri. Što se druge funkcije znanja, to jest njegove široke primene tiče, dovoljno je podsetiti na to kako se umnožavanjem, minijaturizacijom i komercijalizacijom aparata modifikuju same operacije skupljanja, sređivanja, raspolaganja i iskorišćavanja znanja.

S razlogom se može verovati da će povećanje broja mašina, »nosilaca« informacije, uticati na isti način na kretanje saznanja, kao što je to bio slučaj s razvikom saobraćajnih sredstava (transport), a zatim s razvojem zvuka i slike (media).⁴

Ovo sveopštoj transformaciji podleže i sama priroda znanja. Znanje po sebi ne može ući u nove kanale, niti može da se primeni ukoliko nije predvodljivo na mnoštvo informacija.⁵

Na osnovu toga možemo predvideti da će se, u budućnosti, svi nepredvidljivi elementi znanja zanemariti i da će se orijentacija novih istraživanja podrediti predvidljivosti rezultata na jezik mašine.

»Proizvođači« znanja moraju već sada, a i ubuduće, naći sredstva za prevođenje sopstvenih otkrića na taj jezik, a korisnici znanja ga moraju poznavati da bi se mogli njima služiti.

Rad na usavršavanju prevodilačkih mašina je u punom jeku. Dominacijom informatike nameće se nova logika i skup preskripcija koje se odnose na novi iskaz »znanja«.

Prema tome, može se očekivati masovno izručivanje znanja »znajućem«, bez obzira na njegovu ulogu u procesu saznanja.

Raniji princip, po kojem je sticanje znanja nerazlučivo od procesa duhovnog formiranja (Bildung), naglo zastareva.

Ovakav odnos prema znanju njegovih proizvođača i potrošača, može da nas podseti na odnos vrednosti, to jest odnos proizvođača i potrošača prema robi.

Znanje, se, sada i ubuduće, proizvodi da bi se prodavalo, a kupuje se da bi bilo upotrebljivo u novoj proizvodnji; dakle, u oba slučaja u cilju razmene.

Ono prestaje da bude samome sebi cilj i gubi svoju upotrebnu vrednost.

Poznato je da je ono postalo, ovih poslednjih decenija, glavni pokretač proizvodnje, što je izazvalo značajne promene u strukturi aktivnog stanovništva u najrazvijenijim zemljama, dok u zemljama u razvoju predstavlja ozbiljnu prepreku.

U postindustrijskom i postmodernističkom periodu nauka će sačuvati i, nesumnjivo, učvrstiti svoj uticaj u trci za proizvodnim kapacitetima državnacija.

Ovakva situacija je jedan od razloga koji nas navode na mišljenje da će se, u budućnosti, ponor koji deli razvijene zemlje od zemalja u razvoju još više produbiti.

Ovakvo gledište ne bi trebalo da sakrije i jedno drugo, koje ga dopunjuje. U obliku informatičke robe, neophodne za privrednu nadmoć, zanje je, već i sada, a naročito će biti ubuduće, važan povod, a možda i najvažniji, u svetskoj borbi za vlašću. Kao što su države međusobno ratovala zbog teritorijalnih osvajanja, zbog eksploatacije i raspolaganje sirovinama i jeftinom radnom snagom, opravdano bi bilo verovati da će se, u budućnosti, ratovati u cilju sticanja informacija.

Tako se otvara novo polje sukoba za industrijske, komercijalne, a, samim tim, i političke i ratne strategije.⁶

Ovako izložena perspektiva, ipak, nije jednostavna kao što se to čini na prvi pogled, jer merkantilizacija znanja neće poštediti ni privilegovane položaje u domenu proizvodnje i difuzije saznanja, koje su moderne države imale, ili ih još imaju.

Ideja da saznanja potiču od društvenog »mozga« ili »duha«, koji je država, utoliko će brže zastarevati, ukoliko se bude učvršćivao suprotni princip, po kojem će društvo opstati i napredovati samo ako su poruke koje u njemu kruže bogate informacijama i ako se bez teškoće dekodiraju.

Država će se postepeno pojavljivati kao faktor nejasnoće i »šumova«, u poređenju s ideologijom komunikacione »jasnoće«, koja je tesno povezana s komercijalizacijom znanja. Postoji opasnost da pod tim uglom i novom žestinom bude postavljen problem odnosa ekonomskih i državnih instanci.

Tokom prošlih decenija, prve su poljuljale stabilnost ovih drugih, zbog novih oblika kruženja kapitala, koji su doveli do njihovog prerastanja u multinacionalne kompanije. Ovakvi ekonomski oblici su uzrok što odluke koje se odnose na investicije izmiču, barem delimično, državnoj kontroli.

Razvojem telematike i tehnologije informatike, ovo se pitanje sve više zaoštava.

Pretpostavimo, na primer, da firma kao što je IBM dobije ovlašćenje da raspolaže jednim pojasom orbitalnog polja, u cilju postavljanja satelita, ili bankom podataka.

Kome bi ove dispozicije bile dostupne? Ko bi definisao zabranjene kanale ili podatke? Da li bi to bila država? Ili bi država i sama bila jedan od potrošača. Tako dolazi do postavljanja novih, pravnih pitanja, a preko njih i do pitanja: ko će znati?

Transformacija prirode znanja može delovati na sam državni aparat, na taj način što će ga obavezati da preispita svoje pravne i poslovne odnose s velikim preduzećima, a na širem planu sa samim društvom. Ponovo otvaranje svetskog tržišta, uspostavljanje žive ekonomske kompeticije, slabljenje ekskluzivne nadmoćnosti američkog kapitalizma, sumnja u socijalističku alternativu, mogućnost otvaranja kineskog tržišta razmene i mnogi drugi faktori već su krajem sedamdesetih godina podstakli državu na ozbiljno preispitivanje uloga koje su igrale od tridesetih godina ovoga veka, a koje su se odnosile na zaštitu i upravljanje, to jest na planifikaciju. U tom kontekstu, nova tehnološka dostignuća, činjenicom što proizvode podatke neophodne u donošenju odluka (sredstva kontrole), a koji mogu biti izvrgnuti manipulisanju i krađi, zahtevaju hitno preispitivanje uloge države.

Umesto da se šire zbog njihove »obrazovne« vrednosti ili zbog njihovog političkog značaja (administrativnog, diplomatskog, vojnog), možemo zamisliti mogućnost puštanja saznanja u optičaj, na isti način kao i sam novac, i da njihov uobičajeni raskol ne bude znanje (neznanje, već »poznavanje operacija plaćanja«) »poznavanje operacije investiranja«. Drugim rečima, ona bi postala predmeti *razmene* između saznanja nužnih za održavanje egzistencije (obnova radne snage, »preživljavanje«) i saznanja nužnih za postizanje najboljih rezultata u ostvarivanju nekog programa.

U tom slučaju »jasnoća« bi doživela istu sudbinu kao i liberalizam. Liberalizam ne može da spreči da, u novčanom prilivu, jedni učestvuju u donošenju odluka, a drugi samo u njihovom izvršavanju. Paralelno bismo mogli zamisliti priliv saznanja koja prolaze kroz istovetne kanale, od kojih su jedini rezervisani za »odlučivače«, dok bi drugi služili za neprekidno plaćanje duga, svakog pojedinca, samom društvu.

PRIRODA DRUŠTVENE POVEZANOSTI

Da bismo razgraničili probleme razvika znanja i njegovog širenja u razvijenim industrijskim društvima, potrebno je da više znamo o samim tim društvima, u kojima ono zauzima značajno mesto. Dakle, danas je, više nego ikada, važno poznavati samo društvo i, shodno tome, pronaći najpogodnije načine za postavljanje pitanja i traženje odgovora.

Možemo smatrati da je znanje neophodan element funkcionisanja društva, i delovati u tom smislu, jedino ako prihvatimo da je ono i samo velika mašina.⁷ Suprotno tome, možemo posvetiti pažnju kritičkoj funkciji zna-

nja i razmišljati o njenoj orijentaciji i razvoju, pod uslovom da prihvatimo tezu da ona ne čini odvojenu celinu i da mora ostati otvorena za kontestaciju.⁹

Alternative su jasne: unutrašnje jedinstvo ili dvojstvo društva, funkcionalizam ili kritičizam znanja; međutim, odluku je teško doneti, ili joj preći opasnost od proizvoljnosti.

Da bismo izbegli taj problem, prinuđeni smo da razlikujemo dve vrste znanja: pozitivističko, koje lako nalazi primenu u tehnologijama koje se odnose na čoveka i stvari, a koje postaje neophodna proizvodna snaga društvenog sistema, i kritičko, refleksivno ili hermeneutičko, koje, baveći se, direktno ili indirektno, pitanjima vrednosti i cilja, sprečava svako »skretanje« (»rekuperaciju«).¹⁰

Mi odbijamo ovakvu podelu. Naše je mišljenje da alternativa, koju kritička funkcija pokušava da reši, a koju, u stvari, samo ponovo postavlja, ne odgovara više društvima koja nas zanimaju i da ona predstavlja samo suprotno mišljenje koje se ne može uklopiti u najživlje oblike postmodernističkog znanja.

Ekonomski reorganizacija, u današnjoj fazi kapitalističkog sistema, kojoj doprinose tehničke i tehnološke promene, neodvojiva je, kako smo već ranije rekli, od promene funkcije države. Na osnovu ovih simptoma može se već stvoriti slika društva koje postavlja ozbiljan zahtev revizije alternativnih pristupa. Recimo, ukratko, da se funkcije regulacije i reprodukcije sve više oduzimaju od administracije i poveravaju automatima. Glavni spor se vodi već danas, a naročito će se voditi u budućnosti, oko raspolaganja informacijama koje ovi automati moraju »pamtiti« radi donošenja dobrih odluka. Dispozicijom ovakvih informacija baviće se posebni stručnjaci. Vladajuća klasa će postajati, sve više, klasa donosilaca odluka. Ona više neće biti sastavljena od tradicionalne političke klase, nego od vladajućeg sloja koji će činiti direktori preduzeća, visoki funkcioneri, šefovi velikih profesionalnih, sindikalnih političkih, veroispovednih i drugih organizacija.¹⁰

Novina je što u tom kontekstu stari polovi atrakcije, koje su činile države, partije, profesije, institucije i istorijske tradicije, gube svoju privlačnost, a ne postoje izgledi da budu zamenjene, na njihovom nivou. Trikontinentalna komisija ne može biti pol privlačnija opšteg interesovanja naroda. »Identifikacije« s velikim imenima i istorijskim ličnostima postaju sve ređe.¹¹ Životni cilj koji je francuski predsednik postavio pred svoje sunarodnike – »dostići Nemačku« – nije izazvao opšte oduševljenje. Ovde, zaista, ne može biti govora o životnom cilju, kad on, uglavnom, zavisi od zalaganja svakog pojedinca. Svako je prepušten svome »sebi«, znajući da to »ja« nije dovoljno.

Iz tog rasparčavanja velike priče (idskursa), o kojem ćemo docnije govoriti, proizilazi ono što izvesni analitičari nazivaju raspadanjem društvene povezanosti, tj. prelazom društvenih zajednica u društvenu masu sastavljenu od individualnih atoma, bačenih u neko apsurdno braunovsko kretanje. To je netačno viđenje, zamagljeno rajskom predstavom izgubljenog »organskog« društva.

»Ja« ne predstavlja mnogo, ali ono nije izdvojeno, ono je obuhvaćeno mrežom odnosa koji su danas kompleksniji i pokretniji nego ikad. Ono je uvek, bilo to »ja« mlado ili staro, muškarac ili žena, bogato ili siromašno, uključeno u »čvorove« komunikativnih vodova, ma koliko oni bili neznatni, bolje rečeno, postavljeno na mesta gde se stiču poruke najraznovrsnije prirode. Ono nije nikad, makar bilo u najnepovoljnijem položaju, lišeno uticaja na te poruke koje mu, prolazeći kroz njega, određuju mesto pošiljaoca (kazivača), primaoca (slušaoca) ili nosioca (junaka). Njegove promene mesta, u zavisnosti od jezičke igre (jer, ovde je o njoj reč), dozvoljene su barem u izvesnim granicama (iako su i one same nejasne), pa su čak podvrgnute pravilima podešavanja, kojima se društveni sistem služi radi poboljšanja rezultata. Možemo, čak, reći da društvo mora da podstiče ta premeštanja radi sprečavanja sopstvenog zastoja zato što jedna inovacija u vidu neočekivanog »poteza«, kao i uzajamno premeštanje zainteresovanih učesnika ili grupe, može da poboljša rezultate koji se neprekidno traže i koriste. Sada je razumljivo u kojoj smo perspektivi, prethodno, predložili, kao pristupni metod, ulogu jezičkog takmičenja (igre). Ne tvrdimo da čitav društveni odnos pripada tom redu, to će i ostati otvoreno pitanje; ali da jezička uloga obezbeđuje minimum odnosa neophodnih u postojanju društva, nepotrebno je naširoko dokazivati. Još pre rođenja, zbog imena koje mu se nameću, dete je već postavljeno na mesto junaka priče koju kazuje njegova okolina i prema kojoj će se kasnije odrediti. Ili, još jednostavnije: pitanje društvene povezanosti, samom činjenicom što je pitanje, određuje jeziku upitnu ulogu, koja odmah situira onoga koji ga postavlja, ličnost kome je postavljeno, kao i onoga kome je namenjeno. Već samo to pitanje nosi u sebi shemu društvene povezanosti.

U jednom društvu u kojem komunikativna komponenta postaje sve očiglednija, i kao realnost i kao problem, izvesno je da jezički aspekt dobija novi značaj i da bi bio površan ukoliko bismo ga sveli na tradicionalnu alternativu jezičkih manipulacija, ili na unilateralni prenos poruka s jedne, a na slobodan govor i dijalog, s druge strane.

Još nešto o tome. Ukoliko bismo ovom problemu dali kakav naziv, služeći se običnom terminologijom teorije društvene komunikacije, zaboravili bismo dve stvari, to jest da poruke imaju različitu formu i da deluju različito, u zavisnosti od toga da li su, na primer, denotativne, preskriptivne, ocenivačke, takmičarske itd. Očigledno je da se njihovo djestvo ne svodi na čistu informaciju. Ukoliko bismo ih sveli samo na tu funkciju, značilo bi to da prihvatamo tačku gledišta društvenog sistema i njegovih interesa. I samoj kibernetičkoj mašini, da bi funkcionisala, potrebna je informacija, ali program koji joj je postavljen i koji zavisi od preskriptivnih ili procenivačkih iskaza ona ne može korigovati da bi poboljšala svoje rezultate. Da li je moguće garantovati da poboljšanje njenih rezultata doprinosi interesima društvenog sistema? »Atomi« koji sačinjavaju njenu materiju imaju, u svakom slučaju, više uticaja nego navedeni iskazi i samo pitanje.

Osim toga, teorija informacije u svojoj, trivijalnoj, kibernetičkoj verziji, ostavlja po strani odlučujući, agonistički aspekt. Atomi su raspoređeni na raskršću pragmatičkih odnosa, ali i oni menjaju svoja mesta, u zavisnosti od poruka koje kroz njih prolaze u neprekidnom kretanju. Svaki učesnik u jezičkoj igri izložen je premeštanjima, u zavisnosti od »poteza« bez obzira na to kakvi oni bili, a koji se na njega odnose i menjaju ga u primaoca, pošiljaoca

ili nosioca. Ovi »potezi« mogu izazvati »kontra-poteze«, ali poznato je da ovi nisu »dobri«, pošto su samo reagovali na prve. Tada su oni samo programirani efekti u protivničkoj strategiji, suprotni modifikaciji odnosa snaga jedne i druge. U tome i jeste opasnost od premeštanja i dezorijentisanja učesnika neočekivanim »potezom«, to jest novim iskazom.

Zaključak koji iz ovoga proizilazi je da društveni odnosi, na bilo kojoj razini, ne pripadaju samo teoriji komunikacije, nego i teoriji igre, kojoj pripada i agonistika. U tom pogledu, postignuta novina nije obična »inovacija«. Opravdan je za ovakav pristup naći ćemo u teorijama većeg broja savremenih sociologa, teoretičara lingvistike i lingvističkih filozofa.

Ovakva »atomizacija« društva na fine niti jezičke igre (to jest borbe, prim prev.) može se činiti veoma daleko od moderne stvarnosti, za koju se obično smatra da je blokirana artrozom birokratije. A često se podvlači uticaj institucija, koje nameću pravila igre i time sputavaju inventivnost učesnika u izvođenju »poteza«, što, po našem mišljenju, i nije veliki problem.

U svakodnevnoj praksi diskursa, na primer, u razgovoru između dva prijatelja, učesnici govore o svemu i svačemu, menjajući igru od jednog do drugog iskaza: pitanja, molbe, tvrdnje, anegdote, ubačeni su u zbrkanom stanju u bitku. Ova borba ima svoja pravila, ali ona dozvoljavaju veliku slobodu iskaza.

Međutim, s te tačke gledišta, institucija se uvek razlikuje od navedenog odnosa, jer ona zahteva dodatne propise radi legalizovanja iskaza. Ove prihode deluju kao filter na učesnike diskusije, one mogu uticati na prekid mogućih spojeva u komunikacionoj mreži, pošto postoje stvari o kojima »ne treba« govoriti. One mogu i da doprinesu privilegisanju neke grupe iskaza ili jednog jedinog, ukoliko postoje stvari o kojima »treba« govoriti. Njih, naravno, interesuje i sam način »kako treba govoriti«, kao, na primer, u iskazima vojnih zapovedi, molitava u crkvi, denotacija u školi, naracija u porodici, pitanja filozofa, rentabilnosti preduzeća itd. Birokratizam predstavlja krajnju granicu te tendencije.

Ova hipoteza o institucijama još je isuviše »teška«, jer polazi s tačke gledišta »stvari«. Danas znamo da granica koju institucija nameće jezičkim mogućnostima svojim »potezima« nije nikada bila utvrđena (čak i kada formalno to jeste). Ona je više provizorni rezultat i meta interesa jezičkih strategija unutar i izvan institucije. Na primer: da li je jezičko eksperimentiranje (poetika) mesto na univerzitetu? Da li se mogu pričati anegdote na ministarskoj skupštini? Mogu li se u kasarnama podnositi zahtevi? Odgovori su jasni: jezičke eksperimentacije mogu se praktikovati na univerzitetima, ukoliko se otvore katedre za stvaralaštvo. Na skupštini ministara moguće su anegdote, ukoliko se ona odvija na osnovu unapred pripremljenih scenarija. U kasarni su mogući zahtevi, ukoliko pretpostavljeni prihvate dijalog s vojnicima. Odgovor na sva ova pitanja biće potvrđan – ukoliko se granice stare institucije budu pomerile. Postoji mogućnost i suprotnog tvrdjenja, tj da se one učvršćuju samo kada prestanu da budu ulog interesa.

U tom duhu, po našem mišljenju, može se pristupiti savremenim institucijama znanja.

pragmatika narativnog znanja

Čak ako i prihvatimo, bez proveravanja, instrumentalističku koncepciju znanja u najrazvijenijim društvima, nameću nam se dva prigovora: 1) da znanje nije nauka, naročito u njenom današnjem obliku, i 2) da je nauka i sama u nemogućnosti da prikriva probleme sopstvene zakonitosti, i da je prinuđena da ih postavlja u svoj njihovoj širini, na socijalno-političkom i epistemološkom planu. Cilj našeg pokušaja je omeđavanje prirode »narativnog« znanja.

Ova rasprava će nam, donekle, pomoći da odredimo izvesne formalne karakteristike naučnog znanja u modernom društvu, kao i da shvatimo način postavljanja pitanja njegove legitimnosti.

Znanje se ne može identifikovati niti sa spoznajom, niti s naukom. Saznanje bi bila grupa iskaza koji denotiraju ili opisuju predmet, a, za razliku od svih drugih iskaza, može da bude proglašeno istinitim ili pogrešnim. Nauka bi bila samo podgrupa saznanja. Ukoliko i ona daje denotativne iskaze, njihovoj prihvatljivosti bi se nametnula dva dodatna uslova: 1) da predmeti na koje se oni odnose budu rekurzivno pristupačni, dakle u mogućnosti eksplicitnih opsevanja, i 2) da postoji mogućnost stručnog odlučivanja o tome da li je jezik svakog od tih iskaza podesan.

Ali pod terminom znanje ne podrazumeva se samo grupa denotativnih iskaza, nego su u njega uključeni i pojmovi znati – raditi, znati – živeti, znati – slušati, itd.

Njegova nadležnost prevazilazi granice određivanja i primene kriterijuma istine, obuhvatajući i kriterijume efikasnosti (tehnički termin), pravosuđa, sreće (etička mudrost), zvučne ili hromatske lepote (auditivni i vizuelni senzibilitet), itd.

Tako shvaćeno znanje postaje sposobnost iznošenja »dobrih« denotativnih, »dobrih« perspektivnih, »dobrih« ocenivačkih i drugih iskaza. U slučaju da pokriva jednu grupu iskaza, na primer, kognitivne, postoji mogućnost postojanja i drugih. Ono, dakle, omogućava postizanje »dobrih« rezultata u više predmeta diskursa – kao, na primer: upoznavanje, odlučivanje, ocenjivanje, transformisanje, itd. Otuda jedna od njegovih bitnih osobina da koincidira sa širokom »formacijom« nadležnosti. Znanje je jedinstvena forma, sazdana od više vrsta kompetencija otelovljenih u jednom predmetu.

Potrebno je istaći još jednu karakteristiku znanja, a to je njegov afinitet prema običajima. Šta je, u stvari, »dobar« preskriptivan ili »dobar« ocenivački iskaz, a šta »dobar« rezultat u tehničkom ili denotativnom pogledu? I jedni i drugi se smatraju dobrim, jer odgovaraju vladajućim kriterijumima (pravosuđa, lepote, istine i efikasnosti), opšteprihvaćenim u sredini koju sačinjavaju sagovornici »znajućeg«. Ovakvom načinu legalizacije iskaza prvi filozovi¹² su dali ime javno mnjenje. Konsensus koji omogućava omeđavanje takvog znanja i razlikovanje znajućeg od neznanjućeg subjekta (stranac, dete) čini, u stvari, kulturu jednog naroda.¹³

Značajno je dodati da smo u ovom kratkom pregledu znanja kao formacije (obrazovanja) i znanja kao kulture prihvatili etnološke deskripcije. Ali i antropologija i književnost, koje se bave, naročito, društvima u brzom razvoju, zapažaju njegov probaj na izvesnim poljima.¹⁴ Sam pojam razvoja pretpostavlja široki horizont ne – razvoja, u kojem su raznovrsne nadležnosti

uzete kao delovi tradicije i ne razlikuju se, po kvalifikacijama, od debata i specifičnih istraživanja, jer su i same predmet inovacija. Ova suprotnost ne implicira, nužno, suprotnost u promeni prirode statusa znanja kod »primitivnih« i »civilizovanih« naroda. Ona se podudara s tezom o formalnoj identičnosti »divljevog mišljenja« i »naučnog mišljenja«, pa čak i s tezom koja je, po svoj prilici, suprotna prethodnoj, o superiornosti običajnog znanja nad današnjim rasulom nadležnosti.

Možemo tvrditi da svi posmatrači, bez obzira na scenario koji se predlaže, u cilju razumevanja ili dramatizovanja razmaka između običajnog znanja i znanja naučne ere, priznaju nadmoćnost narativne forme u formulaciji tradicionalnog znanja. Jedni se tim oblikom bave radi njega samog, dok drugi u njemu vide *dijahroniju* koja je za strukturaliste jedino znanje vredno izučavanja, dok joj treći daju »ekonomsko« tumačenje u froj dovskom smislu. Ovde ćemo se zadržati samo na narativnoj formi. Priča je naročita forma toga znanja iz više razloga.

Prvo, narodne priče nose u sebi ono što možemo nazvati pozitivnom ili negativnom formacijom (Bildungen), to jest uspeh ili poraz, kojima se završavaju junakova iskušenja, a koji mogu da imaju uticaja na osnivanje društvenih institucija (funkcija mitova), ili da predstavljaju pozitivan ili negativan uzor (srećan, nesrećan junak) integracije u ustaljene institucije (legende, bajke). Ove priče mogu, dakle, na jednoj strani, da definišu kriterijume vrednosti društva u kojem su nastale, a na drugoj da, zahvaljujući tim kriterijumima, procenjuju rezultate koji se u datom društvu postižu ili će se postići.

Drugo, narativni oblik je, za razliku od razvijenijih oblika diskursa znanja, otvoren za bezbroj jezičkih obrta, lako se uklapa u diskurs denotativnih iskaza koji govore o svemiru, godišnjim dobima, biljnom ili životinjskom svetu; u diskurs deontičkih iskaza koji propisuju šta treba da učini sam pripovedač ili članovi njegove porodice, šta pripadnici različitih polova, a šta deca, susedi, stranci itd; u diskurs upitnih iskaza koji su implicirani u epizode iskušenja (odgovoriti na pitanje, izabrati jedan elemenat u izvlačenju zgoditka); u ocenjivačkim iskazima, itd.

Nadležnosti kojima priča određuje kriterijume, ili ih na njih primenjuje, mešaju se jedan s drugim u čvrstom tkivu priče i složene su u perspektivi celine, karakteristično toj vrsti znanja.

Nešto duže ćemo razmatrati treću osobinu, koja se odnosi na prenos priče. I samo pripovedanje podleže pravilima koja utvrđuju njihovu gramatiku. To ne znači da društvo pomoću institucije namenjuje ulozu naratora određenu starost, pripadnost određenom polu, porodičnoj ili profesionalnoj sredini. Nas interesuje pragmatika narodnih priča, koja je, tako reći, u njihov utkana.

Uzmimo primer jednog pripovedača kašinaua¹⁵, koji svoje pričanje počinje utvrđenom formulom: »Ovo je priča o... Takva kakvu sam uvek slušao. Sada ću vam je ja ispričati, slušajte me«. Priča se i završava nepromenljivom formulom: »Ovde prestaje priča o... Onaj koji vam je pričao zove se... (ime kašinaua), kod belaca... (špansko ili portugalsko ime)«.

Sumarna analiza ove dvostruke pragmatike pouke pokazuje da kazivač stiče svoju nadležnost samo činjenicom što je i sam, nekada, bio slušalac.

Sadašnji primalac, slušajući ga, postaje potencijalni pripovedač. Priča se tako smatra prenetom (iako njen uspeh zavisi od individualne inventivnosti), ispričanom »oduvek«, jer je njen junak kašinaua i sam bio slušalac, a potom kazivač iste priče. Zbog sličnosti njihovog položaja, sadašnji pripovedač može i sam postati junak neke priče, kao što je to bio njegov predak. On to neizbežno i jeste, jer nosi ime koje je naveo na kraju pričanja, a koje mu je bilo dato u skladu s kanonskom pričom, koja legalizuje podelu roditeljskih imena kod kušinaua.

Pragmatičko pravilo koje ilustruje ovaj primer nema, naravno, opštu primenu. Ali ono ukazuje na opštepriznatu osobinu tradicionalnog znanja; pripovedačka mesta (pošiljalac, primalac, nosilac) tako su podeljena da se pravo zauzimanja jednog, na primer mesta kazivača, zasniva na dvostrukoj činjenici: da je i sam jednom bio slušalac i da je, po imenu koje nosi, bio i sam junak priče, to jest dijegetički nosilac drugih narativnih okolnosti. Znanje koje proizilazi iz takvih dispozitiva može delovati kao »kompaktno«, u suprotnosti prema znanju koje ćemo nazvati »razvijenim«. ono jasno nagoveštava u kolikoj je meri tradicija pripovedanja u isto vreme i tradicija kriterijuma koji definišu trostruku kompetenciju: znanje pričanja, znanje slušanja i ponašanja, a u kojima su sadržani odnosi unutar zajednice, kao i odnos iste zajednice prema njenoj okolini.

Četvrti aspekt narativnog znanja, kojem treba posvetiti više pažnje, jeste njegov uticaj na vreme. Narativna forma podleže ritmu, ona je sinteza metra, koji otkucava vreme u ravnomernim periodima, i naglasaka koji modifikuje dužinu ili širinu izvesnih perioda. Ovakvo muzičko i vibracijsko svojstvo dolazi do izražaja u obrednim činovima iz priča plemena kašinaua, koje se prenose u inicijatičkim uslovima, u nepromenjenom obliku, na jeziku koji postaje nejasan zbog leksičkih i sintaksičkih nepravilnosti, koje su namere, a pošto se pevaju, deluju kao beskonačne, monotone melodije. Čudnog li znanja, reći će se, koje ne razumeju ni mladi ljudi kojima je upućeno.

To je, međutim, opštepoznato znanje iz dečjih igara (brojanica), koje repetitivna muzika nastoji da prouči ili da mu se, barem, približi. Ono ima iznenađujuće svojstvo: čim metar nadjača naglasak, bilo da je u pitanju zvučni ili govorni, vreme prestaje da bude oslonac faktoru pamćenja i postaje veći otkucavanje, koje, zbog odsustva uočljivih razlika između perioda, sprečava njihovo razgraničavanje i šalje ih u zaborav. Bavimo li se ispitivanjem forme diftonga, izreka ili maksima, koji kao da predstavljaju nagoveštaje mogućih priča ili matrica davnajšnjih, koje nastavljaju da kruže na izvesnim spratovima društvenog zdanja, prepoznacemo u njihovoj prozodiji oznaku te neuobičajene temporalizacije, koja direktno pogađa zlatno pravilo našeg znanja: ne zaboraviti.

Međutim, verovatno postoji izvesna podudarnost između te funkcije zaborava narativnog znanja na jednoj i funkcije formiranja kriterijuma na drugoj strani, to jest između grupisanja kompetencija i društvene regulacije, o čemu je bilo prethodno reći. U ime simplifikatorske mašte, moglo bi se zamisliti da društvo koje od priče stvara ključnu formu kompetencije nema, nasuprot svim očekivanjima, potrebu da se seća svoje prošlosti. Ono nalazi građu za svoju društvenu povezanost ne samo u značenjima ispričanih priča, nego i u samom činu pričanja. Upravo taj, sadašnji čin pričanja, raz-

vija, uvek iznova, utisak prolaznog trajanja, koji se prostire između formula: »Slušao sam da se pričalo...« i »Sada ćete čuti.«

U pragmatičkim protokolima ove vrste naracije značajno je to što oni zapažaju identičnost principa u svim narativnim slučajevima. To je, međutim, najčešće netačno i ne treba kriti da su uzroci takvom stavu često humor ili strah. Značajna je činjenica da se važnost više pridaje metričkom otkucavanju svake priče nego razlici u akcentu. Samo tako se može reći da je to trajanje istovremeno prolazno i večito.¹⁶

Najzad, kao što nema potrebe da se obraća svojoj prošlosti, svaka kultura, koja dodeljuje prioritet narativnoj formi, ne mora, bez sumnje, ni da pribegava specijalnim procedurama radi prihvatanja samih priča. Teško je zamisliti da će ona izdvojiti narativnu instancu od drugih, da bi joj dodelila prednost u pragmatički priča, niti se može misliti da će se ona baviti pitanjem da li bi pripovedač, tako odvojen od slušaoca i dijegeze, imao pravo da kazuje ono što kazuje, niti da će ona pribegavati analizi ili anamnezi svoje sopstvene legitimnosti, a još manje da bi ona dala jednom sasvim nerazumljivom sižeu naracije prednost nad narativnim iskazima. Priče, to jest narativni iskazi, po sebi već imaju tu suverenost. Narod je, u jednom smislu, samo činilac njihove aktuelnosti, i to ne samo činjenicom što ih kazuje i sluša, nego i zbog toga što je on sam junak tih priča, to jest što ih on »igra« u svojim institucijama isto tako dobro i u ulozu slušaoca i kazivača, kao i u ulozu dijagetičkog figuranta.

Postoji nesrazmernost između narodne narativne pragmatike, koja je automatski prihvaćena, i tog, na Zapadu poznatog, jezičkog nadmetanja, kakav je pitanje legitimnosti ili, preciznije, legitimneta kao važnog predmeta polemike problematike.

Priče, kako smo videli, određuju kritičke kriterijume i njihovu primenu. One određuju ono što se sme ili ne sme reći ili činiti u jednoj kulturi, i pošto čine njen sastavni deo, samim tim su i prihvaćene.

Prevod s francuskog:
Zorica Člana

¹ A Touraine, La société postindustrielle, Denoel, 1969; D. Bell, The Coming of Post-Industrial Society, New York, 1973; Inab Hassan, The Dismemberment of Orpheus: Toward a Post Modern Literature, New York, Oxford U. P., 1971; M. Benamou & Ch. Caramello ed., Performance in Postmodern Culture? Wisconsin, Center for XX th Century Studies & Coda Press, 1977; M. Kohler, »Postmodernismus: ein begriffsgeschichtlicher Ueberblick« Amerika-studien 22,1 (1977).

² Književni izraz, ubuduće klasič, potiče od M. Butora, Mobile. Etude pour une representation des Etats-Unis, Gallimard, 1962.

³ N. S. Troubetzkoy, Grundzuge der Phonologie, Prauge, T.C.L.P., VII, 1939; t. f. Cantineau, Principes de phonologie, Paris, Klincksieck, 1949.

⁴ L. Brunel, Des machines et des hommes, Montreal, Quebec Sciences, 1978.

⁵ Jedinica informacije je bit.

⁶ Y. Stourdze, »Les Etats-Unis et la guerre des communications«, La Monde, 13 – 15 decembre 1978.

⁷ Lewis Mumford, The Myth of the Machine. Technics and Human Development, London, Secker & Warburg, 1967; fr. pr. Le mythe de la machine, Fayard, 1974.

⁸ Ph. Nemo, La nouvelle responsabilité des clercs, Le Monde, 8 septembra 1978.

⁹ Remy, Le monde de l'esprit, Aubier-Montaigne, 1974.

¹⁰ L. Sfez, Critique de la decision, 1973. Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, 1976.

¹¹ Opadanje autoriteta američkog predsednika podle Voteregejta; slabljenje autoriteta Staljina, Mao Cedung i F. Kastru u poslednjih dvadeset godina.

¹² Jean Beaufret, Le poeme de Parmenide, P.U.F., 1955

¹³ Videti američku kulturalističku školu: C. DuBois, A. Kardiner, R. Linton, M. Mead.

¹⁴ Videti instituciju evropskog folkloru počev od XVIII veka u vezi s romantizmom: studije braće Grim, Vuka Karadžića (srpske narodne pripovetke), itd.

¹⁵ Andre M. d'Arns, Le dit des vrais hommes, 10/18, 1978.

¹⁶ Mircea Eliade, La mythe de l'eternel retour: Archetypes et repetitions, Gallimard, 1949.

NAPOMENA:

Ovaj tekst sačinjen je od nekoliko izabranih poglavlja iz knjige, Jean – Francois Lyotart: LA CONDITION POSTMODERNE, Les editions de minuit, Paris, 1979.

